

פיתוח אינדיקטורים לשלום הילד בהקשר משתנה

פרופ' אשר בן-אריה

ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית

ע"ש פאול ברוואלד

362.7 B46

⌈

בן-אריה, אשר

פיתוח אינדיקטורים לשלום הילד בהק

תשע"א 2011.

JSW 001714579 00002 1

1714579-20

ההוצאה השנתית לזכרו של ד"ר ארנולף מ. פינס ז"ל

כ"ה אדר א', תשע"א

1 במרץ 2011

ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית

ע"ש פאול ברוואלד

האוניברסיטה העברית בירושלים

האוניברסיטה העברית בירושלים

הרשות לספריות

הספרייה לחינוך ועבודה סוציאלית

פיתוח אינדיקטורים לשלום הילד בהקשר משתנה

מאת אשר בן-אריה

המושג "שלום הילד" משתנה. חוקרים תיארו את השינוי הזה כמעבר מהצלת הילד להתפתחות הילד (Kahn, 2009) או מרווחת הילד לשלום הילד (Kameran, Phipps, and Ben-Arieh, 2009). ההקשר המשתנה הזה, שהתפתחותו נמשכת עדיין בדרכים רבות והיא עתידה להימשך עוד זמן רב (Ben-Arieh, 2008), מסבך את הפעולות הנעשות לפיתוח אינדיקטורים ומדדי תוצאה נאותים לאיכות חייהם ולמצבם של ילדים.

דבר נוסף המסבך עוד יותר את הניסיון לפתח אינדיקטורים לאיכות החיים של ילדים, הם היחסים בין הניסיונות להגדרת המושג "שלום הילד" לבין המאמצים למדידתו ולניטורו מאחר שהם אינם פועלים בכיוון חד-סטרי. נהפוך הוא, תחום האינדיקטורים למדידת מצב הילד משתנה באופן שהדרך הטובה ביותר לתאר אותו היא כאינטראקציה עם ההבנה המשתנה של שלום הילד. טכנולוגיות ומקורות מידע חדשים שופכים אפוא עוד אור על חייהם של ילדים וכך משפיעים על האופן שבו אנחנו מבינים וממשיגים את שלום הילד. האינטראקציה הזו דורשת אינדיקטורים חדשים בדיוק כפי שתיאוריות חדשות ונורמות חדשות משנות את המושג של שלום הילד (Ben-Arieh, 2009).

המאמר זה מציג את השינויים והתמורות האלה מנקודת הראות של האינדיקטורים למדידת מצב הילד. לצורך הצגת הדברים בדרך זו, המאמר מתמקד בשינויים המושפעים מתיאוריות חדשות ומנורמות חדשות ובשינויים בהיבטים היותר "טכניים" של מדדים ומדידה. בתחילת הדברים תובא סקירה היסטורית קצרה של התנועה לאינדיקטורים של שלום הילד (ותנועת "האם" שלה – התנועה לאינדיקטורים חברתיים). לאחר מכן ייערך דיון בשינויים ובתמורות שהתחוללו בשנים האחרונות בתחום וכן במעמדה הנוכחי. בחלק השלישי ננסה להסביר מה גרם להתפתחות המהירה ולשינויים בתנועה לאינדיקטורים של שלום הילד, וזאת על-ידי התמקדות בשלושה גורמים עיקריים שהחישו את השינויים: (1)

שינויים בביקוש לאינדיקטורים; (2) שינויים במתודולוגיות ובדרכי המדידה ו-(3) שינויים נורמטיביים ותיאורטיים. המאמר מסתיים בדיון קצר על הכיוון שבו עשוי התחום להתקדם בעתיד.

התפתחות תנועת האינדיקטורים למדידת מצב הילד

השימוש בתונים סטטיסטיים ובייחוד באינדיקטורים לבחינת שלום הילד אינו חדש. דוחות חלוציים על "מצב הילד" פורסמו כבר בשנות ה-40 של המאה ה-20 (Ben-Arieh, 2006; Ben-Arieh and Goerge, 2001). למרות זאת רוב החוקרים יסכימו שהתחום הנוכחי של אינדיקטורים לשלום הילד צמח מתוך "התנועה לאינדיקטורים חברתיים" שפעלה בשנות ה-60 של המאה הקודמת. התנועה קמה באקלים של שינויים חברתיים מהירים מתוך מחשבה של חוקרים במדעי החברה ושל עובדי ציבור שהניחו, שאינדיקטורים חברתיים שיימדדו במדויק וייאספו בצורה עקבית יוכלו לשמש לניטור מצבן של קבוצות באוכלוסייה, כולל מצבם של ילדים ושל משפחות (Aborn, 1985; Land, 2000).

קיימת אמנם היסטוריה ארוכה של שימוש באינדיקטורים סטטיסטיים במחקרים העוסקים במגמות חברתיות, אבל השימוש הנרחב במונח "אינדיקטורים חברתיים" החל בהשפעת בספר Social Indicators שכתב Bauer בשנת 1967. יעד עיקרי בפעולות הראשונות לפיתוח אינדיקטורים חברתיים היה להעריך באיזו מידה משיגות התוכניות הממשלתיות או המדיניות הממשלתית את המטרות המוצהרות שלהן. מעצבי מדיניות ואחרים הדגישו את התועלת של האינדיקטורים החברתיים בתוך המודלים של המערכת החברתית להערכה או לניטור של שינויים המתחוללים בחברה (Land, 1975).

התנועה למדידת מצב הילד התבססה אמנם על הפעולות המוקדמות האלה, אבל התרחבה והתפתחה בשני העשורים האחרונים של המאה העשרים. בשנת 1979 פרסם ארגון יוניסף (UNICEF) את דוח "מצב ילדי העולם" הראשון שלו. הסקירה השנתית של האינדיקטורים הבסיסיים של הישרדות והתפתחות

של ילדים סייעה ליצור מודעות כלל-עולמית לצורך בניטור מצבם של ילדים. בנוסף יוזמות שונות כגון "פרויקט הילדות האירופי" שעסק ספציפית בילדים ותיאר את מצב הילדים במדויק תוך שימוש בתונים כמותיים. וכמובן שהיו גם פעולות מקומיות להשגת מידע טוב יותר ואמין יותר על מצב הילדים. היוזמה לפעולות אלה באה מצד חוקרים, סוכנויות ציבוריות וארגונים לא-ממשלתיים בהתאם לתחומי התעניינותם או פעולתם (Miljeteig, 1997). ניסיונות אלו זיהו אינדיקטורים מרכזיים ואת הקשרים ביניהם לבין תוצאות מסוימות או לבין מדדי רווחה חברתית מסוימים, וכך הדגישו לא רק את התפקיד התיאורי של אינדיקטורים למדידת מצב הילד אלא גם את תפקידם האנליטי. תפקודים אלו מאפשרים להבין טוב יותר את השפעת השינויים במדיניות ובמגמות הסוציודמוגרפיות על שלומם של ילדים (Zill, 1982; Sigal & Brim, 1982).

אם כן, אזי נראה שאפשר לעשות שימוש אסטרטגי באינדיקטורים חברתיים כדי לעצב את דרך החשיבה שלנו על סוגיות חשובות בחיינו האישיים ובחיי המדינה. כך למשל אחד מתפקידי האינדיקטורים החברתיים הינו "לפקוח את עיני הציבור" (Frones, 2007). ארגוני סינגור למען שלום הילד, מעצבי מדיניות, חוקרים, כלי תקשורת וספקי שירותים משתמשים באינדיקטורים לשלום הילד מכמה סיבות כגון בלתאר את מצב הילדים, לניטור ולמעקב אחרי תוצאות פעולות למען שלום הילד או לקביעת מטרות. קיימים אמנם חסרים וליקויים. כיום יש עשרות סדרות של נתונים ואינדיקטורים שעל-פיהם אפשר לגבש דעות ולהסיק מסקנות (Bradshaw, Hoelscher, and Richardson, 2007), ויחד עם זאת עדיין קיימים פערים וחסרים לא מעטים (Ben-Arieh, 2000).

ההתעניינות הגוברת והולכת באינדיקטורים לשלום הילד נבעה בחלקה ממעבר למדיניות ציבורית הנדרשת לאחריותיות. קובעי המדיניות שנדרשו למסור דין וחשבון על פעולותיהם היו זקוקים למדדים מדויקים יותר למצבים שילדים נקלעים אליהם ולתוצאות של תוכניות שונות המיועדות לטפל במצבים האלה. בה בעת, השינויים המהירים בחיי המשפחה הגדילו את הדרישה לקבל

תמונה טובה על שלום הילד מאנשי מקצוע בתחום התפתחות הילד, מחוקרים במדעי החברה ומהציבור (Ben-Arieh and Wintersberger, 1997; Casas, 2000). מעבר להסברים הכלליים האלה, הייתי טוען שאפשר ליחס את התפתחות התנועה לאינדיקטורים למדידת מצב הילד גם ל"דרישות" חדשות, לנתונים ... להתפתחויות מתודולוגיות חדשות ולתיאוריות נורמטיביות וקונצפטואליות "חדשות".

שינויים שעברה התנועה למדידת מצב הילד בשנים האחרונות

התנועה למדידת מצב הילד עברה כמה שינויים ותמורות בעשורים האחרונים. את מצבה הנוכחי אפשר להבין כראות ביחס לתשעה שינויים עיקריים:

- (1) אינדיקטורים מוקדמים התמקדו בדרך-כלל בהישרדות ילדים, בעוד שאינדיקטורים שפותחו מאוחר יותר מיועדים גם להעריך דברים שהם מעבר להישרדות כמו רווחת הילד ושלומו.
- (2) אינדיקטורים מוקדמים התמקדו בעיקר בגורמי סיכון בתוצאות שליליות בחיים, בעוד האינדיקטורים מאוחרים יותר בוחנים גם תוצאות חיוביות וגורמים חיוביים.
- (3) האינדיקטורים הנוכחיים מיוחסים לזכויות הילד אבל ... גם מעבר להם.
- (4) אינדיקטורים מוקדמים הדגישו את רווחת הילד בעתיד (well-being) כלומר את הישגיו העתידיים או את רווחתו העתידית; אינדיקטורים נוכחיים מתמקדים גם ברווחת הילד בחוה...
- (5) אינדיקטורים מוקדמים נגזרו מתחומים "מסורתיים" ופרופסיונליים של רווחת הילד, בעיקר אלה שנקבעו על-ידי אנשי מקצוע, בעוד שהאינדיקטורים הנוכחיים נובעים מתחומים חדשים החוצים גבולות של מקצועות.
- (6) אינדיקטורים מוקדמים התמקדו בנקודת הראות של המבוגר, בעוד שהאינדיקטורים החדשים מביאים בחשבון גם את נקודת הראות של הילד.

(7) אינדיקטורים מוקדמים כוונו בדרך-כלל ליחידות גיאוגרפיות ארציות בעוד שהאינדיקטורים הנוכחיים נמדדים במגוון של יחידות גיאוגרפיות.

(8) בשנים האחרונות נעשו פעולות לפיתוח מדדים (אינדקסים) משולבים של שלום הילד, ו-

(9) מה שמנחה את הפעולות הנעשות בשנים האחרונות הוא הרלוונטיות שלהן למדיניות.

התפתחות זו התרחשה בעצם בכל מקום, אף שלא בקצב אחיד (Ben-Arieh, 2002, 2006). השינויים האלה מתוארים בהרחבה להלן.

1. מהישרדות וצרכים בסיסיים להתפתחות ורווחה

בעבר התמקדו אינדיקטורים למדידת מצב הילד בהישרדות פיזית ובצרכים בסיסיים, בייחוד בגורמי סיכון ובאיומים על הישרדות הילדים. השימוש באינדיקטורים כאלה הביא ליצירת תוכניות להצלת חיי ילדים (Ben-Arieh, 2000; Bradshaw et al., 2007). אינדיקטורים של צרכים בסיסיים התייחסו לנתונים כגון תמותת תינוקות וילדים, שיעורי הלומדים בבתי ספר ושיעורי הנושרים מהם, חיסונים ומחלות ילדים. המעבר מהתמקדות בצרכים בסיסיים לרווחה חולל שינוי יסודי. חוקרים קראו, בסוף שנות ה-90 של המאה ה-20, לשימוש באינדיקטורים שהם מעבר לצרכים הבסיסיים ומעבר לגורמי סיכון והמיועדים לקדם התפתחות חיובית של הילד (Aber, 1997; Pittman and Irby, 1997). למעשה המיקוד עבר מקביעת ערכי מינימום ובצורך בהצלת חיים לערכים המגדירים איכות חיים. שינוי זה נתמך על-ידי פעולות להבנת המרכיבים של המושג "איכות חיים" ומשמעותיו לגבי ילדים (Casas, 2000; Hubner, 1997, 2004).

2. משלילי לחיוב

היעדר בעיות או כשלים אינו מצביע בהכרח על התפתחות נאותה ועל הצלחה (Ben-Arieh, 2005; Moore, Lipman, and Brown, 2004). מודדים של גורמי סיכון או של התנהגויות שליליות אינם זהים למדדים של גורמי הגנה או של התנהגויות חיוביות (Aber and Jones, 1997). לאור זאת היה ברור שיש לפתח אינדיקטורים שיאפשרו להטיל על חברות אחריות להבטיח לילדים ולבני נוער יותר ממחסה בטוח (Pittman and Irby, 1997). כפי שקובע רוזניק (Resnick, 1995:3): "האינדיקטורים של רווחת הילד משתנים - הם אינם מתמקדים רק במגמות של מוות, מצוקה, נכות ואי-נוחות בלבד אלא מנסים לבדוק גם נושאים כמו שמחה, סיפוק ורווחה".

3. התייחסות לזכויות הילד ומעבר

התנועה למדידת מצב הילד קיבלה אמנם השראה ומידה מסוימת של הנחיה מהתנועה לזכויות הילד, אבל היא אינה מסתפקת בניטור זכויות בלבד. ייתכן שההבדל המהותי ביותר בין שתי התנועות הוא אמת המידה למדידת מצב הילדים. שלום הילד מתמקד בדרך כלל בדברים הרצויים, בעוד שניטור זכויות עוקב אחר קיום ערכי מינימום שקובע החוק. עוד הבדל משמעותי בין ניטור זכויות לבין ניטור רווחה נוצר כשהתחום פיתח אינדיקטורים לשימושם של קובעי מדיניות. לניטור זכויות ולקביעה אם הן נשמרות (או לא), דרושות תופעות ברורות, קונקרטיות ונצפות. אינדיקטורים מופשטים, מרומזים ואולי אפילו משכנעים לגבי שלום הילד, אינם חזקים זיים לניטור זכויות. מאידך, לאינדיקטורים לזכויות ילדים ולאינדיקטורים של רווחת ילדים יש תכונות משותפות. אמנת האו"ם לזכויות הילד מבוססת על ההכרה בכבוד הילד ועל מתן הכבוד הראוי לדעתם של ילדים. התנועה למדידת מצב הילד קמה בהשראת הצורך לפעול, לפחות, לאורו של מושג כבוד הילד ומתוך מודעות לצורך זה. דבר נוסף המשותף לניטור זכויות ולניטור רווחה הוא התמקדות באינדיקטורים הניתנים למדידה ברמת הילד (כלומר, אינדיקטורים שהילד נמצא במרכזם). אינדיקטורים כאלה מסבים

תשומת לב למצבם האמיתי של הילדים ומאפשרים לטפל בילדים בדרכים מגוונות המעוגנות ברקע התרבותי שלהם ומותאמות לגזע, למעמד, למגדר, לצרכים מיוחדים, לדת או להשתייכותם למיעוטים שונים.

4. מרווחת הילד בעתיד (well becoming) לרווחה בילדות (well being)

רווחה בעתיד, בניגוד לרווחה בילדות המתאפיינת במידיות, מתמקדת בעתיד (כלומר בהכנת ילדים לחיים כמבוגרים מאושרים ופרודוקטיביים). קוורטרופ (Qvortrup, 1999) הניח את היסודות להתחשבות ברווחת הילד בהווה ולא רק ברווחתו בעתיד, וטען שהעיסוק המקובל בדור הבא הוא עיסוק אופייני למבוגרים. אף שגישה זו אינה גורמת נזק, מי שמתעניין בילדים ובילדות צריך גם להתעניין בהווה ובעתיד כאחד. במילים אחרות, לפי הגישה הקודמת, ילדים שימשו כמכשירים מאחר ש"החיים הטובים" שלהם נדחו עד לבגרות. נקודת ראות כזאת המתייחסת לרווחה בעתיד מתמקדות בהזדמנויות ולא באספקת תנאי חיים בהווה (De Lone, 1979).

קבלת הטיעונים של קוורטרופ (Qvortrup, 1999) ואחרים הקוראים להתמקדות ברווחת הילד אינה מבטלת את הרלוונטיות של התפתחות הילד לקראת הבגרות. אולם ההתמקדות בהכנת הילדים לקראת היותם אזרחים אומרת בעצם שילדים אינם אזרחים כיום, רעיון שאינו יכול להתיישב עם האמונה בזכויות הילד. אף שבספרות קיימות לא מעט התייחסויות לחשיבות של גידול ילדים שיהיו בבגרותם חברים יצירתיים, אתיים ומוסריים בקהילה, התייחסויות לרווחתם של ילדים בילדותם נדירות יותר. אפילו אינדיקטורים של עוני או בריאות, שלמראית עין הם אינדיקטורים של רווחה בהווה, נדונים בהקשר של מבט לעתיד: תוצאות העוני של הילד מקטינות את סיכויי הצלחתו בעתיד. שתי נקודות הראות הן לגיטימיות ודרושות לעוסקים במדעי החברה ולקובעי המדיניות הציבורית כאחד. אבל הופעתה של נקודת הראות שהילד במרכזו והתמקדותה ברווחתם של ילדים, הביאה רעיונות חדשים ואנרגיה חדשה לתנועה למדידת מצב הילד.

5. מתחומים מסורתיים לתחומים חדשים

שלושת השינויים הקודמים קשורים זה בזה והם גם הסיבה לשינוי אחר (Ben-Arieh, 2006). עד לאחרונה התמקדו חוקרים שמדדו את מצב הילדים בתחומים מסורתיים, אלה שהוגדרו על-ידי אנשי מקצוע או על-ידי שירותי רווחה (כלומר, חינוך, בריאות, אומנה). בדיקה של רווחת ילדים בהווה ולא רק בעתיד צריכה כמובן להתמקד בתחומים חדשים של ... ביניהם היבטים כמו מיומנויות חיים של ילדים, מעורבות והשתתפות בחיי הקהילה ותרבותם של ילדים (Ben-Arieh, 2000).

6. מנקודת ראות של מבוגר לנקודת ראות של ילד

השינויים שתוארו לעיל אילצו את העוסקים בתחום לשאול לפחות אחדות מהשאלות שלהלן:

מה ילדים עושים? מה ילדים צריכים? מה יש לילדים? מה ילדים חושבים ומרגישים? למי או למה ילדים קשורים או קרובים? מה ילדים תורמים? כדי להשיב על השאלות האלה יש ליצור תמונה טובה יותר של ילדים כבני אדם בהווה, תמונה הכוללת גם את ההיבטים החיוביים של חייהם.

אולם רוב הנתונים הקיימים אינם מסייעים במיוחד במציאת תשובות לשאלות אלה. דוגמה טובה לכך יכולה להיות עבודתם המרשימה של לנד, למב ומוסטילו (Land, Lamb, and Mustillo, 2001) שחקרו את רווחתם של ילדים בארצות-הברית ברבע האחרון של המאה העשרים. הם ביססו את עבודתם על מסדי נתונים קיימים ומשום כך השתמשו באינדיקטורים מסורתיים של רווחת ילדים. עקב כך לעבודתם יש פוטנציאל מוגבל מבחינת האפשרות לענות על שאלות מסוג אלה שהובאו לעיל.

כדי לתת תשובות טובות לשאלות אלה התחילו העוסקים בתחום להתמקד בחיי היומיום של ילדים, שילדים מכירים אותם טוב יותר מכל אחד אחר. מחקרים מצאו למשל, שהורים אינם יודעים באמת כיצד ילדים מבליים את זמנם (Funk, Hagan, and

(Schimming, 1999) או מה מדאיג אותם (Gottlieb and Bronstein, 1996). כדי לענות על השאלות האלה, היה אפוא צורך לשתף במחקר ילדים ששימשו כמקור המידע העיקרי.

7. המוקד הגיאוגרפי המשתנה

ההתעניינות בקהילות ובשכונות כהקשר לרווחתם של ילדים גדלה והולכת, וכך גם הצורך במיקוד המדיניות והתוכניות בתחומים אלה. לכך נלווית גם התעניינות גדלה והולכת ברמה שבה נאספים הנתונים (לדוגמה ברמת הילד או הקהילה) ובצורך לכלול נתונים כאלה בתכנון, בקביעת מדיניות ובהערכה (Coulton, Korbin and McDonell, 2009). לפיכך התברר יותר ויותר שאי-אפשר להטיל את האחריות לאיסוף ולניתוח של נתונים רק על המדינה או הממשלה. בכל העולם ראינו העברה של האחריות לשלום ילדינו מסוכנויות פדרליות או לאומיות לסוכנויות ברמת האזור, המחוז, הרשות המקומית או הקהילה. הדבר הביא לכך שבכל מדינות העולם הושקעו מאמצים רבים ביצירת אינדיקטורים ובאיסוף נתונים על רווחת ילדים ברמות הייחודיות האלה. זו הסיבה לריבוי הדוחות המקומיים והאזוריים על רווחת ילדים ונראה שמגמה זו תימשך לאורך זמן (Coulton, Korbin, and McDonell, 2009).

8. מעבר לפעולות מוכוונות-מדיניות

בשנים האחרונות אפשר לראות בבירור מעבר לפעולות מוכוונות-מדיניות (Granger, 2006; Klein, 2006; O'hare, 2009). יתרון חשוב של אינדיקטורים הוא שהם מאפשרים לקיים פעילויות ולגייס משאבים בשיתוף סוכנויות וארגונים רבים (Hogan, 2006). לאמיתו של דבר התחום עבר מדיונים רעיוניים בשימושים אפשריים לנקיטת פעולות ממשיות בשטח (Bradshaw, 2006; Little, 2006; Phipps, 2006). על בסיס ההסכמה הנרחבת לגבי

השימושים באינדיקטורים ועל סמך דוגמאות אחדות של שימוש בהם בפועל, הייתה התנועה למדידת מצב הילד מוכנה לטפל בשאלת השפעתם של אינדיקטורים על שיפור רווחתם של ילדים.

9. לקראת מדד משולב (אינדקס) של שלום הילד

הנתונים המתורבים והולכים על ילדים מספקים אמנם מידע חשוב לקובעי מדיניות ולכלי התקשורת (Brown and Moore, 2003), אבל כמויות המידע הגדולות והולכות גם הביאו לקריאה ליצירת מדד מסכם כללי שישקף את נסיבות חייהם של ילדים. מדד משולב כזה יאפשר, כך טענו, להעריך ביתר קלות שיפור או הרעה בתנאי חיים. זאת ועוד, שימוש במספר אחד בלבד יקל על הטלת אחריות על קובעי המדיניות. כמו כן יהיה פשוט יותר להשוות מגמות בין קבוצות דמוגרפיות שונות ובין מקומות ואזורים שונים (UNICEF, 2007). חוקרים כבר ניסו... לפתח מדדים מסכמים כאלה (Land, Land, and Mustillo, 2001; Moore, Vandvere,) (Lippman, mcPhee, and Block, 2007).

מה טרם להתפתח המוצאת... ?

מה טרם להופעתה ולהתפתחותה של התנועה למדידת מצב הילד? ההתפתחות המהירה הזאת נובעת, לדעתי, משלושה מקורות עיקריים: דרישה "חדשה" ליצירת אינדיקטורים מוכווני-מדיניות; שינויים ביכולת הטכנית והמתודולוגית ליצור אינדיקטורים והתפתחויות נורמטיביות ותיאורטיות חדשות.

הדרישה ה"חדשה" לאינדיקטורים מוכווני-מדיניות

בשנים האחרונות גברו הקולות הקוראים לערוך מחקרים וליצור אינדיקטורים שישפיעו במידה רבה יותר על המדיניות (Aber,) (Berg, Godfrey, and Torrente, 2009). דרישה זו ליצירת אינדיקטורים מוכווני-מדיניות תרמה להתפתחותה ולקידומה של התנועה למדידת מצב הילד (Ben-Arieh and Goerge, 2006). ...

היו אינדיקטורים ומדדים שאכן הביאו למדיניות חדשה ולתוכניות חדשות והיו כאלה שלא הביאו לכך (Ben-Arieh and Goerge, 2006). דוגמה ברורה אחת היא האינדיקטור של עוני ילדים בבריטניה, שבמשך שנים רבות לא הייתה לו השפעה של ממש, אבל בתקופת כהונתו של בלייר כראש ממשלה היה לאינדיקטור חשוב שהשפיע על המדיניות החברתית (Bradshaw,) (2006). כמו כן ברור שאינדיקטור שהביא את התוצאות הרצויות בהקשרים מסוימים לא הביא תוצאות בהקשרים אחרים. דוגמה טובה לכך היא מדד רווחת הילד של UNICEF והאופן שבו קיבלו אותו והתייחסו אליו במדינות שונות (Richardson, 2009). המאמץ לפתח אינדיקטורים מוכווני-מדיניות טובים יותר הוביל לבחינה יסודית של האינדיקטורים הקיימים ולאיסוף נתונים טוב יותר, כולל איסוף נתונים מתחומי חיים שונים (Titeler and Ben-Arieh, 2006).

התפתחויות מתודולוגיות וטכניות חדשות

כשם שהדרישה החדשה לאינדיקטורים מוכווני-מדיניות יצרה את ההקשר שהביא לשגשוג התנועה למדידת מצב הילד, כך היו שלוש גישות מתודולוגיות שתרמו להתפתחותה. שלוש גישות אלה היו: (1) הקריאה לשימוש בילד כיחידת התצפית; (2) ההכרה בחשיבותה של נקודת הראות הסובייקטיבית ו- (3) השימוש הנרחב בנתונים מינהליים והמגוון הגדל והולך של מקורות לנתונים.

ילדים כיחידת התצפית אם לילדים יש זכויות יסוד וילדותם ראויה למחקר בתור שכזאת, ברור שיחידת התצפית צריכה להיות הילד (Jensen and Saporiti, 1992). התנועה לאינדיקטורים למדידת מצב הילד החלה לכלול אפוא אינדיקטורים שהילד במרכז המתחילים מהילד ומתקדמים החוצה ומפרידים, למטרות מדידה לפחות, בין הילד לבין משפחתו. סן (Sen, 1997) מצדד באינדיקטורים המשקפים את החיים שאדם חי בפועל ולא את המשאבים או את האמצעים העומדים לרשותו. גישתו של סן מביאה בחשבון בחירות אישיות, אילוצים, נסיבות ויכולות להשיג רמת חיים מועדפת. החלת גישתו של סן על תנאי החיים של ילד

מדגישה את הצורך להתמקד בילד כיחידת ניתוח ולא במשק הבית או בקהילה (Ben-Arieh et al., 2001).

דוגמה מאלפת לחשיבות הקביעה שיחידת התצפית היא הילד אפשר למצוא בעבודתה של סוואלי (Sauli, 1997) על משפחות בפילנד. כשיחידת הניתוח שחוקרים משתמשים בה היא המשפחה, מחצית מהמשפחות שיש להן ילדים הן משפחות עם ילד אחד. אולם כשהילד הוא יחידת הניתוח מתברר שרק רבע מהילדים חיים ללא אחאים. אינדיקטורים המתמקדים בילד כיחידת התצפית דרושים לעוסקים בתחום כדי לקבל תמונה מדויקת על ילדים ועל חוויותיהם. כמו כן יש צורך לחלק את המידע האגור במסדי נתונים מסורתיים כך שיאפשר להעריך באופן אמין יותר את שלום הילדים.

הופעתה של נקודת הראות הסובייקטיבית פראוט (Prout, 1997, p. 96) טען שיתופעות חברתיות רחבות היקף ופעולות בקנה מידה קטן בין-סובייקטים, סבוכות אלה באלה באופן שאינו מאפשר לבטא את המורכבות של העולם החברתי באמצעות אסימטריה פשוטה בין מבנים חברתיים אובייקטיביים לבין שחקנים סובייקטיביים. אולם חלק גדול של המחקרים על חיי ילדים התמקד, עד לאחרונה, בתיאורים אובייקטיביים שראו בילדים אובייקטים פסיביים המופעלים על-ידי עולם המבוגרים. כשהתנועה למדידת מצב הילד קיבלה את היסודות התיאורטיים שתארו לעיל והתבססה עליהם, היה ברור שלילדים יש כעת תפקיד חדש – תפקיד המשלב את החיפוש אחר מדדים אובייקטיביים עם ראייה סובייקטיבית של הילדות (Casas, Gonzales, Figuer, and Coenders, 2004; Mares, 2006).

התברר שתפקיד זה חשוב לאור ממצאיהם של מחקרים שהראו שהורים לא תמיד מוסרים במדויק את רגשות הילדים, בייחוד כשמדובר במתבגרים (Shek, 1998; Sweeting, 2001). זאת ועוד, מחקרים הראו שחשוב לכלול את נקודות הראות של ילדים לא רק משום שהן שונות מאלה של המבוגרים, אלא משום שבמעשה כזה יש משום הבעת כבוד לילדים כבני אדם, הוא מאפשר לקובעי המדיניות לקבל מידע מועיל יותר, הוא יוצר את התשתית לסגנון

על ילדים ומשפר את החיברות המשפטי והפוליטי של ילדים (Melton and Limber, 1992).

התנועה למדידת מצב הילד, שהתבססה בעבר על נתונים סטטיסטיים מצרפיים, פרחו כשנוצרו אינדיקטורים חדשים שנועדו לשקף את התייחסותם של הילדים עצמם לחייהם ולתנאי חייהם. העוסקים בתחום הבינו עד מהרה שגם אם יש תחומים שבהם למידע עקיף יש יתרון – כמו מידע על כלכלת הבית הנמסר מפי ההורים או ציונים מתעודות בית הספר – ברוב המקרים ובייחוד כשמדובר באינדיקטורים חשובים ביותר, כמו רווחה נפשית ויחסים חברתיים, יש צורך בדיווחים של הילדים עצמם (Lohan and Murphy, 2001; Ohannessian, Lerner, Lerner, and Voneye, 1995; Shek, 1998).

בשנים האחרונות אכן היה נחשול של עבודות חדשניות שניסו לברר את שאלת הרווחה הסובייקטיבית של ילדים ולמצוא דרכים למדידתה. גישה אחת הייתה לערוך סקרים בהשתתפות ילדים ולהציג להם שאלות על רווחתם תוך שימוש בסולמות שונים (Hubner, 2004; Burton and Phipps, 2009; Andressen and Fegter, in Press). הגישה השנייה הייתה לעבוד עם הילדים כדי להמשיג את הרווחה ולבנות יחד מדדים (Fattore, Mason & Watson, 2009).

הופעת הנתונים המינהליים והשתנות מקורות המידע

העושר של חיי ילדים ותחומי הרווחה שלהם גורם לכך שכל מקור מידע יחיד אינו מושלם. לכן התחום חיפש שלושה מקורות מידע שונים: נתונים מינהליים, מפקדי אוכלוסין וסקרים ומחקרים חברתיים (מתמשכים ואד הוק). אף שחוקרים השתמשו בעבר בקביעות בשני האחרונים, נתונים מינהליים הופיעו ביעידון המידע במחצית השנייה של המאה העשרים, ותרמו להתפתחות התנועה למדידת מצב הילד.

נתונים מינהליים נאספים אמנם בעיקר למטרות שאינן מטרות מחקר, אבל הם מקור חשוב ביותר לצורכי מחקר (Goerge,)

1997). הנתונים, הנשמרים על-ידי ארגונים ומשרתים ילדים ומשפחות מדי יום ביומו, הם מקור מידע חשוב על מצבם של ילדים. עד לאחרונה הוגבלו הנתונים המינהליים לתיקי נייר. אבל כשהממשלה ואחרים מיחשבו את מערכות המידע, התברר שנתונים מינהליים הם מקור מידע עשיר ונגיש לצורך פיתוח אינדיקטורים של שלום הילד. כך למשל, נתונים מינהליים לפי הגדרתם, כוללים אוכלוסייה של יחידים או משפחות בעלי מעמד מסוים המקבלים שירות מסוים. בנוסף למידע על השירותים הניתנים, הקבצים מכילים פעמים רבות מידע על כתובתם או על שכונת מגוריהם וכך תורמים לפיתוח אינדיקטורים ברמה האזורית או המקומית ול"ניטור אזור קטן" הנובע מכך (Bannister, 1994).

זאת ועוד, נתונים מינהליים עשויים להיות האפשרות הטובה ביותר ליצירת אינדיקטורים חדשים של שלום הילד ברמת הקהילתית או המקומית בעת הצורך. לאור עלותם של מחקרים חברתיים חדשים או מתמשכים ולאור העובדה שחלק גדול של הנתונים המינהליים כבר קיים, נתונים אלה הם מקור אידיאלי לפיתוח קצר-טווח של אינדיקטורים העשויים לשמש כמקור מידע לציבור ולקובעי המדיניות.

גישות נורמטיביות ותיאורטיות "חדשות"

בתחום רווחת הילד יש שפע של תיאוריות וגישות נורמטיביות. רבות מהן תרמו לפעולות שנעשו בתחום ומוסיפות למלא תפקיד פעיל בתחום. בנוסף להשפעתן הרבה על תחום רווחת הילד בכלל, הן גם תרמו תרומה נכבדה להופעתה ולהתפתחותה המהירה של התנועה למדידת מצב הילד. תיאוריות אלה כוללות את: (1) התיאוריה האקולוגית של התפתחות הילד; (2) התפיסה הנורמטיבית של זכויות הילד ו-(3) הסוציולוגיה החדשה של הילדות כשלב בפני עצמו.

התיאוריה האקולוגית של התפתחות הילד. כיום מבינים את יכולותיהם של ילדים בהקשר של התפתחותם ורווחתם, כאשר תחליכים אלה הם תהליכים דינמיים המושפעים מגורמים רבים. ילדים מקיימים אינטראקציה עם סביבתם ולכן הם ממלאים

תפקיד פעיל ביצירת רווחתם, כשהם מאזנים את הגורמים השונים, מפתחים משאבים ומשתמשים בהם ומגיבים על מועקה (סטרס). המודל האקולוגי של התפתחות האדם של ברונפנברנר (Bronfenbrenner and Morris, 1998), ממשיג את התפתחות הילד על פי ארבעה מעגלים של השפעה סביבתית, כשהזמן הוא הגורם הבסיסי, תוך הכרה בשינויים הפרטניים החלים עם הזמן ובזמן החיסטורי.

הילד על כל תכונותיו האישיות, מקיים אינטראקציה בראש ובראשון עם בני משפחתו, אבל גם עם מגוון של אנשים אחרים ומערכות אחרות: חברים, שכנים, מערכת הבריאות, שירותי הטיפול בילד, בית הספר וכיו"ב. יחסי הגומלין הישירים אלה מהווים את מערכת המיקרו (microsystem) של סביבת הילד, שהשפעתה הישירה על הילד היא הרבה ביותר. קשרים בין המבנים השונים בתוך מערכת המיקרו, כמו בין ההורים לבית הספר למשל, מתרחשים במערכת המזו (mesosystem). המערכת הנמצאת רמה אחת מעליה, מערכת האקזו (exosystem) מהווה את הקשר החברה שמשפחות חיות בה, כולל רשתות חברתיות של ההורים, התנאים בקהילה המקומית, גישה לשירותים איכותיים, מקומות העבודה של ההורים ואמצעי התקשורת. מערכת האקזו משפיעה על הילד בעיקר בעקיפין על-ידי ההשפעה שיש לה על המבנים השונים במערכת המיקרו. ולבסוף, מערכת המקרו (macrosystem), מייצגת את החקשר החברתי הרחב יותר של נורמות תרבותיות, ערכים, מדיניות, תנאים כלכליים והתפתחויות גלובליות. המערכות השונות הן דינמיות ותלויות זו בזו, משפיעות זו על זו ומשתנות עם הזמן (Lipman, 2004; Olk, 2004; Stevens, Dickson, Poland and Prasad, 2005).

ביחסי הגומלין שמקיימים הילדים והמשפחות עם המערכות ומערכות המשנה השונות, הם נתקלים במחסומים ובגורמים מסייעים כאחד. מבחינות רבות אפשר לראות במחסומים ובגורמים המסייעים אינדיקטורים לשלום הילד. לנקודת הראות האקולוגית הזו, יחד עם תוצאות שונות ברמות השונות, הייתה השפעה עצומה על התנועה למדידת שלום הילד ועל התפתחותה (Bradshaw et al. 2007).

זכויות ילדים כזכויות אדם. אמנת האו"ם לזכויות הילד נותנת מסגרת נורמטיבית להבנת רווחתם של ילדים. ארבעת העקרונות הכלליים של האמנה עולים בקנה אחד עם ההמשגות של שלום הילד. העיקרון הראשון הוא עקרון אי-האפליה. סעיף 2 של אמנת האו"ם לזכויות הילד קורא להכרה במצבי חיים וברווחה של קבוצות מודרות של ילדים כמו ילדים עם מוגבלויות, ילדים במוסדות או ילדים פליטים, ולפצל את הנתונים הקיימים לפי גיל, מגדר, מוצא אתני, מיקום גיאוגרפי ורקע כלכלי. העיקרון השני, טובת הילד (סעיף 3), עוסק, כפי שאפשר להבין, בילד עצמו ובחיון תפקידם של ילדים כאזרחים בזכות עצמם. הקביעה שהילד הוא שצריך להיות יחידת הניתוח מבוססת על עיקרון זה.

מורכבות חייהם של ילדים משתקפת בעיקרון השלישי – עקרון ההישרדות וההתפתחות (סעיף 6). אמנת האו"ם לזכויות הילד מקדמת גישה הוליסטית להתפתחות הילד ולרווחתו, ונותנת משקל שווה לזכויות האזרחיות, הפוליטיות, החברתיות, הכלכליות והתרבותיות של ילדים, ומדגישה שהזכויות האלה קשורות זו בזו, הן אוניברסליות ובלתי ניתנות לחלוקה. לאור זאת התפיסות של שלום הילד חייבות להיות רב-ממדיות ואקולוגיות. ולבסוף, העיקרון הרביעי קורא לכבד את דעותיהם של ילדים (סעיף 12), להכיר בזכותם להשמיע את קולם ולהבטיח שדעותיהם יובאו בחשבון בעניינים הנוגעים להם (Santon-Pais, 1999).

גישות אלה לזכויות ילדים תרמו לתנועה למדידת מצב הילד בכמה דרכים חשובות. ראשית, הן הציבו את הילדים על סדר היום דבר שיצר צורך לאסוף יותר נתונים על חייהם ורווחתם. שנית הן יצרו צורך לפיתוח אינדיקטורים לניטור יישום האמנה לזכויות הילד ולהענקת הזכויות לילדים. שלישית, רוחב היריעה של גישות אלה מבחינת הנושאים והסוגיות שהן עוסקות בהם, יצר צורך לפתח אינדיקטורים בתחומי משנה ובתחומי עניין שלא נמדדו ולא נטרו לפני כן.

הסוציולוגיה ה"חדשה" של הילדות. אחת התפיסות החשובות ביותר שעיצבו את התנועה למדידת מצב הילד היא זו הרואה בילדות שלב בפני עצמו. השיח על שלום הילד הוא גם שיח על רווחה בהווה (well-being) ורווחה בעתיד (well-becoming) (Frones, 2007). התפיסה המסורתית התייחסה לרווחת הילד

במונחים של עתיד הילד, והתמקדה בהשכלתו ובמסוגלותו התעסוקתית. התפיסה ה"חדשה" של רווחת הילד מתמקדת במצבי החיים הנוכחיים של ילדים (במהלך ילדותם).

אפשר לטעון שיש מן ההיגיון בפיתוח אינדיקטורים של שלום הילד המתמקדים בילדים כ"מבוגרים לעתיד" או כחברים בדור הבא. אולם פעמים רבות גישה כזאת, אינה מביאה בחשבון את הילדות כשלב חיים, שלב בעל מאפיינים סוציולוגיים משלו (Alanen, 1999; Olk, 2006; Qvortrup, 2001). אמנת האו"ם לזכויות הילד למשל, מבחירה שלרווחתם המידית של ילדים נודעת חשיבות בזכות עצמה. בהמשגות הרווחה יש ליישב אפוא בין חייהם והתפתחותם של ילדים בהווה לבין סיכויי חייהם בעתיד, על-ידי בחינת התנאים שבהם ילדים מצליחים לצד בחינת התוצאות, במגוון רחב של תחומים (Ben-Arieh et al., 2001).

מבט לעתיד

התנועה לאינדיקטורים למדידת מצב הילד צומחת ומתפתחת. מאז שנות ה-80 של המאה העשרים גדל מספר הדוחות על "מצב הילד" פי שניים ויותר (לדוגמה: Hanafin, Brookes and Langford, 2010). אף שהתחום עבר שינויים מפליגים, אנחנו נמצאים עדיין בעיצומו של התהליך. אף שינוי מהשינויים שתוארו לעיל לא הגיע ליעדו הסופי. אבל אין ספק שכל השינויים כבר מתרחשים. לכן המסקנה ההגייונית הראשונה היא שהתחום ימשיך להתקדם בכיוונים האלה.

אף שייטכן שהגידול במספר הדוחות מתקרב לשיאו במדינות המערב, אפשר לומר בביטחון שהוא עתיד להימשך במדינות אחרות ובמדינות שאינן דוברות אנגלית, שבהן הופעת דוחות על מצב הילד היא דבר חדש יחסית. כמו כן ייתכן שבמדינות האלה יופיעו דוחות יותר מקומיים ואזוריים, כפי שקרה במערב (O'Hare and Branstedt, 2003).

כמו כן, אף שיש כמה דוחות תקופתיים ותיקים ומוכרים היטב (לדוגמה הדו"ח השנתי על מצב ילדי העולם, דו"ח Kids Count),

- Shek, D. T. L. (1998). A longitudinal study of Hong Kong adolescents' and parents' perceptions of family functioning and well-being. *Journal of Genetic Psychology*, 159(4), 389-403.
- Stevens, K., Dickson, M., Poland, M., & Prasad, R. (2005). Focus on families: Reinforcing the importance of family. Families with dependent children – Successful outcomes project. Report on literature review and focus groups. Wellington, New Zealand: Families Commission. Available at <http://www.familiescommission.govt.nz/download/focus-on-families.pdf>.
- Sweeting, H. (2001). Our family, whose perspective? An investigation of children's family life and health. *Journal of Adolescence*, 24(2), 229-250.
- Titler, J., & Ben-Arieh, A. (2006). So where should the research go? Some possible directions and their research implications. In A. Ben-Arieh & R. Goerge (Eds.), *Indicators of children's well-being: Understanding their role, usage and policy influence* (pp. 193-198). Dordrecht, the Netherlands: Springer.
- UNICEF. (2007). Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. Innocenti Report Card 7. Florence, Italy: UNICEF Innocenti Research Center.
- Zill, N., Sigal, H., & Brim, O. G. (1982). Development of childhood social indicators. In E. Zigler, S. L. Kagan, & E. Klugman (Eds.), *America's unfinished business: Child and Family policy (188-222)*. New York: Cambridge University Press.

הם עדיין מיעוט. ייתכן שהפעילות הגדלה והולכת בתחום לא תביא להופעת דוח חד-פעמי חדש דווקא, אלא להופעתם של יותר דוחות תקופתיים (Ben-Arieh).

זאת ועוד, כפי שנטען, המשך המגמות האלה יוביל בסופו של דבר ליצירת תפקיד חדש לילדים במדידה ובניטור של רווחתם. כאשר רווחת הילד נמדדת בו על-פי מדדים רבים ולא על-פי מדד ההישרדות בלבד, הכללה של ילדים ונקודות הראות שלהם תהיה התפתחות טבעית. הכללת תפיסותיהם הסובייקטיביות של ילדים היא גם תנאי מוקדם וגם תוצאה של השתנות תחום המדידה והניטור של רווחת הילד. דבר זה יביא באופן טבעי לכך שילדים ימלאו תפקיד פעיל בפעולות למדידה ולניטור של רווחתם (Ben-Arieh, 2005).

לבסוף, התחום מתפתח ונעשה יותר מאורגן. מה שהחל מכמה פרויקטים ארציים ובינלאומיים (ראה לדוגמה Ben-Arieh et al., 2001; <http://multinational-indicators.chapinhall.org>; Hauser, Brown and Prosser, 1997; Qvortrup International), התפתח עד 2006 לאיגוד הבינלאומי לאינדיקטורים של ילדים (Society for Child Indicators – ISCI) (www.childindicators.org) ולהופעת כתב העת Child Indicators Research. אין ספק שההישגים וההתפתחויות האלה יימשכו גם בעתיד.